Bladhaantjes aan de westrand van Brussel (Coleoptera: Chrysomelidae), deel 1: Criocerinae, Cryptocephalinae en Chrysomelinae

Willy Troukens

Samenvatting. Sinds 1970 werden 64 soorten Chrysomelidae waargenomen aan de westrand van Brussel. De ontdekking van deze soorten wordt kort besproken, alsook hun voedselplanten en enkele bijzonderheden.

Abstract. Chrysomelidae at the westside of Brussels, Belgium (Coleoptera)
Since 1970 sixty-four species of Chrysomelidae were found at the westside of Brussels. An illustrated enumeration is presented with some details about their discovery, host plants and characteristics.

Résumé. Chrysomelidae à la périphérie ouest de Bruxelles, Belgique (Coleoptera)
Depuis 1970 soixante-quatre espèces de Chrysomelidae ont été observées dans la zone occidentale de Bruxelles. L'introduction est suivie d'une liste illustrée, complétée par des détails concernant leur découverte, leurs plantes hôtes, et quelques caractéristiques.

Key words. Belgium – Faunistics – Chrysomelidae – Coleoptera.

Troukens, W.: Ninoofsesteenweg 782/8, B-1070 Anderlecht.

Inleiding

De bladhaantjes (Chrysomelidae) behoren met meer dan 30.000 beschreven soorten tot één van de talrijkste keverfamilies. Het zijn meestal kleine tot middelgrote insecten van 1 à 20 m, maar in de tropen leven ook exemplaren van 40 mm. De bladhaantjes zijn nauw verwant aan de boktorren (Cerambycidae). Vooral bij de riethaantjes (Donaciinae) is de gelijkenis treffend. De meeste soorten hebben een ronde of eironde lichaamsvorm. De sprieten zijn snoer- of draadvormig, meestal zeer beweeglijk en 11-ledig; bij de *Psylliodes*-soorten 10-ledig. De tarsen zijn schijnbaar 3-ledig maar de aandachtige waarnemer zal ook het sterk gereduceerde 4de lid ontdekken dat wegens het tweelobbige 3de lid moeilijk te zien is (Mohr 1966: 16).

In de ogen van echte keverliefhebbers zijn bladhaantjes levende juweeltjes. Hun kleur varieert van zwart, blauw of groen naar rood of geel, al dan niet met een typisch vlekkenpatroon. De Chrysomelinae vallen bovendien op met metaalglanzende, groen-, blauw- of geelrood-getinte soorten. Men noemt ze niet voor niets "goudhaantjes".

Heel veel soorten overwinteren als imago. Zij verschijnen opnieuw in het voorjaar om eieren af te leggen. De larven ontwikkelen zich in de lente en na een popstadium van 3 à 4 weken komt de nieuwe generatie uit. Dan volgt een zomerse diapauze en daarna een vreetperiode op de waardplant. Vanaf de herfst verdwijnen de kevers opnieuw om te overwinteren (du Chatenet 2004: 5). Een klein aantal soorten overwintert ook als ei, larve of pop (Hůrka 2005: 238).

De larven leven vrij op bladeren, mineren, vreten wortels, knagen aan stengels of voeden zich onder water met waterplanten. De Clytrinae-larven leven in mierennesten en doen zich tegoed aan het mierenbroed (Harde & Severa 1982: 256).

Behalve de 2 *Clytra*-soorten zijn alle Belgische soorten overwegend oligofage planteneters, d.w.z. dat ze voor hun ontwikkeling afhankelijk zijn van één bepaalde plantenfamilie. Zeldzamer zijn de soorten die zich gespecialiseerd hebben op één enkele waardplant (monofagen) en de minder kieskeurige soorten die te vinden zijn op een hele resem waardplanten (polyfagen) (Freude *et al.* 1965: 41–42). De monofage en oligofage bladhaantjes zijn in hun verspreiding beperkt door het areaal van hun waardplanten. Waar deze laatste ontbreken kunnen de kevers ook niet leven. Toch blijft het ons verbazen hoe snel de imago's zeldzame of geïsoleerde waardplanten kunnen opsporen. Men hoeft maar in een tuin voor het eerst lelies of asperges te planten. Nog hetzelfde seizoen zit men beslist al geplaagd met het leliehaantje, *Liliocoris* lilii (Scopoli), of het zwart en oranje aspergehaantje, *Crioceris asparagi* (Linnaeus) en *C. duodecimpunctata* (Linnaeus).

Bij massavermeerdering kunnen bepaalde bladhaantjes veel schade aanrichten. In de land- en tuinbouw zijn vooral aardvlooien (Alticinae), de coloradokever, *Leptinotarsa decemlineata* (Scopoli) en de bietenschildpadtor, *Cassida nebulosa* Linnaeus, gevreesde plaaginsecten.

Bladhaantjes worden vooral verzameld en bestudeerd om economische redenen maar ook om hun schoonheid. Voor wie zich met deze keverfamilie wil bezighouden kan ik twee uitstekende boeken aanbevelen. In "Coléoptères phytophages d'Europe", door Gaëtan du Chatenet (2002) worden 420 gewone Europese soorten besproken en afgebeeld op 35 prachtige kleurenplaten. Een onmisbare aanvulling hierop vormt "Ďrepčíci. Chrysomelidae: Alticinae", door Petr Čížek (2006). Dit handig kevergidsje van 76 bladzijden behandelt summier de aardvlooien van Tsjechië en Slowakije. Wat ons vooral vooruit kan helpen, ondanks de taalhandicap, zijn de 28 prachtige kleurenplaten met de 252 afgebeelde soorten.

In Midden-Europa leven ongeveer 600 soorten bladhaantjes (Harde & Severa 1982: 256) waarvan een 300-tal bekend zijn uit België. Aan de westrand van Brussel werden sinds 1970 64 soorten geregistreerd maar het is duidelijk dat nog tientallen andere, vooral Alticinae, wachten op ontdekking. In dit artikel heb ik gekozen voor de nomenclatuur zoals gebruikt door du

Chatenet (2002) voor de Criocerinae, Cryptocephalinae, Galerucinae en Hyspinae; Winkelman *et al*. (2007) voor de Chrysomelinae; Čížek (2006) voor de Alticinae en Mohr (1966) voor de Cassidinae; dit alles in overeenstemming met Audisio (2011). Het doel van deze publicatie is tweeërlei: zorgen voor vergelijkingsmateriaal en een bijdrage leveren voor een eventueel toekomstige verspreidingsatlas. In de nu volgende opsomming volgt een beknopte beschrijving van elke soort met enkele bijzonderheden over hun vondst en levenswijze.

De soorten

Onderfamilie Criocerinae

Criocerinae zijn vrije slanke bladhaantjes van 3 à 9 mm. De snoervormige sprieten zijn vóór de ogen ingeplant. Het halsschild is half zo breed als de dekschildbasis. De dekschilden zijn circa 2 keer zo lang als breed en vertonen puntrijen. Bij het vastnemen brengen de imago's een hoorbaar sjirpgeluid voort. In Midden-Europa zijn 15 soorten bekend (Mohr 1966: 111–115) waarvan 10 in België en 5 aan de westrand van Brussel.

1. ***Oulema gallaeciana*** (Heyden, 1879) (Blauw grashaantje) (fig. 1)

O. gallaeciana wordt in oudere werken vermeld als *Lema lichenis* Voet. 3–4 mm. Bovenkant metaalblauw. Sprieten en tarsen zwart. Zoals bij alle *Oulema*-soorten zijn de klauwen tot in het midden vergroeid. Meestal in ruderale terreinen op grassen. Kan schade aanrichten in de graanteelt (du Chatenet 2002: 51). Van maart tot november zeer gewoon te Anderlecht, Dilbeek, Ganshoren en Jette. Laatste waarneming: Jette, 15.vii.2007, 1 ex. nabij het Laarbeekbos.

2. ***Oulema melanopus*** (Linnaeus, 1758) (Roodhalsgrashaantje) (fig. 2)

In oudere werken draagt dit kevertje de genusnaam *Lema*. 4–4,5 mm. Sprieten, kop en tarsen zwart. Halsschild, dijen en schenen oranjerood. Dekschilden metaalblauw. Op grassen en in graanvelden (Trautner *et al*. 1989: 202–203). Van maart tot oktober zeer gewoon te Anderlecht, Dilbeek, Jette en Sint-Jans-Molenbeek (Scheutbos). Laatste waarneming: Jette, 15.vii.2007, 1 ex. nabij het Laarbeekbos.

3. ***Crioceris duodecimpunctata*** (Linnaeus, 1758) (Oranje aspergehaantje) (fig. 3)

5–6,5 mm. Sprieten zwart. Kop, halsschild en poten oranjerood. Dijen en schenen met zwart uiteinde. Tarsen zwart. Dekschilden oranjerood, elk met 6 zwarte vlekken; ook schildje zwart. Bij de *Criocerus*-soorten zijn de klauwen niet vergroeid (Evers 1942: 233). De kevers zijn van april tot oktober te vinden op aspergevruchtjes (Senden 1939: 87–91). Zeer gewoon in moestuintjes met aspergeruggen te Anderlecht, Dilbeek, Sint-Jans-Molenbeek en Vorst. Laatste waarneming: Sint-Jans-Molenbeek, 12.vii.1997, 1 ex. op bloemscherm van wilde peen (*Daucus carota*).

4. ***Crioceris asparagi*** (Linnaeus, 1758) (Zwart aspergehaantje) (fig. 4)

5–6,5 mm. Sprieten, kop en poten zwart, scheenbasis bruin. Halsschild rood, soms met donkere middenvlek. Dekschilden lakzwart; gewoonlijk met 3 witgele vlekken en een roodbruine zijrand. De kevers leven van april tot oktober in aspergeculturen. De larven vreten aan de bladeren en de stengels (Senden 1939: 87–91). Zeer gewoon in moestuintjes met aspergeruggen te Anderlecht, Dilbeek, Sint-Jans-Molenbeek en Vorst. Laatste waarneming: Dilbeek, 28.iv.2000, 1 ex. op asperge (*Asparagus officinalis*).

5. ***Lilioceris lilii*** (Scopoli, 1763) (Leliehaantje) (fig. 5)

6–9 mm. Sprieten, kop en poten zwart. Halsschild en dekschilden lakrood. Klauwen niet vergroeid. De kevers kunnen lastig zijn in de siertuin waar ze zich voeden met de bladeren en bloemen van tuinlelies (*Lilium*). Van april tot september zeer gewoon in de omgeving van Brussel, o.a. te Vorst, 10.vi.1968, 1 ex.; Anderlecht, 10.v.1979, 2 ex.; Oudergem, 8.vi.1993, 2 ex.; Buizingen, 28.vi.2007, 4 ex., telkens op tuinlelies; Sint-Martens-Bodegem, 16.vii.2009, 1 ex. aan de zoom van De Rondenbos.

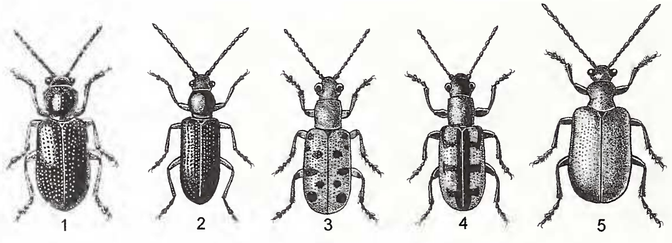

Fig. 1–5. Chrsomelidae – Criocerinae; 1.– *Oulema gallaeciana* (Heyden, 1879); 2.– *Oulema melanapus* (Linnaeus, 1758); 3.– *Criaceris duadecimpunctata* (Linnaeus, 1758); 4. *Criaceris asparagi* (Linnaeus, 1758); 5.– *Liliaceris lilii* (Scapoli, 1763).

Onderfamilie Cryptocephalinae

Typerend voor de valhaantjes (Cryptocephalinae) is de geblokte lichaamsvorm. Hun lengte varieert van 1,5 tot 9 mm. De schedel (vertex) zit tot aan de ogen verscholen onder het halsschild. De 11-ledige sprieten zijn draadvormig en bij de mannetjes vaak zo lang als het gehele lichaam. De halsschildbasis is zo breed als de dekschilden. Deze zijn circa 1,5 keer zo lang als breed. Ze vertonen een warrige stippelstructuur of puntrijen. De heupen van het 1ste en 2de potenpaar zijn gescheiden door een brede uitstulping van de voor- en middenborst,

dit in tegenstelling tot de aanverwante Clytrinae bij wie de heupen elkaar bijna raken. De wijfjes bezitten in het midden van het laatste sterniet een diepe gleuf waarin zij elk ei urenlang ronddragen alvorens het vast te kleven aan de waardplant (Keer 1930: 938). De eieren worden afgelegd in de nazomer. De larven leven op de grond in een kokertje. In het begin voeden ze zich met dood plantenmateriaal; later ook met verse bladeren. De verpopping gebeurt in het voorjaar (Hůrka 2005: 251). De imago's leven maar enkele maanden en zijn te vinden op loofhout en heel zelden op naaldbomen (du Chatenet 2002: 72). Bepaalde soorten geven de voorkeur aan de gele bloemen van composieten en hertshooi-achtigen (*Hypericum*). Voor het waarnemen van Cryptocephalinae is het klopscherm een onmisbaar hulpmiddel. In Midden-Europa zijn 84 soorten bekend (Mohr 1966: 122–144) waarvan een 50-tal in België en 5 aan de westrand van Brussel.

6. ***Cryptocephalus moraei*** (Linnaeus, 1758) (Hertshooisteilkopje) (fig. 6)

3–5 mm. Eerste sprietleden tweekleurig zwart-bruin; vanaf het 6de lid zwart. Kop grotendeels geel met een x-vormige tekening (mannetjes) of zwart met 2 gele vlekjes (vrouwtjes). Halsschild zwart, tegen de achterhoeken met een gele veeg. Dekschilden met krachtige puntrijen; zwart; opzij in de voorste helft en achteraan met gele vlek. Poten zwart; dijen en schenen van het 1ste potenpaar en de middenschenen gedeeltelijk rosbruin. Van mei tot augustus op hertshooi-soorten (*Hypericum*) (Auber 1971: 163). Enige waarneming: Dilbeek, 17.vii.2004, 1♀ in De Wolfsputten op bloeiend sint-janskruid (*Hypericum perforatum*).

7. ***Cryptocephalus vittatus*** Fabricius, 1775 (Gestreept steilkopje) (fig. 7)

3–4,5 mm. Eerste sprietleden geelbruin; vanaf het 5de lid zwart. Kop, halsschild en poten zwart. Dekschilden geel met een brede, zwarte naadband en een zwarte lengteband vanaf de schouderbult tot even vóór het achtereinde, aldaar binnenwaarts omgebogen en met de naadband verbonden (mannetjes) of niet verbonden (vrouwtjes) (du Chatenet 2002: 171). Van mei tot augustus op bloeiende margriet (*Chrysanthemum leucanthemum*), gele ganzebloem (*C. segetum*) en brem (*Cytisus*) (Mohr 1966: 48). Enige waarneming: Anderlecht, 3.vii.1971, 1♂ in een ruderaal, grazig terreintje op jacobskruiskruid (*Senecio jacobaea*).

8. ***Cryptocephalus ocellatus*** Drapiez, 1819 (Ogensteilkopje) (fig. 8)

3–4 mm. Eerste sprietleden geelbruin; vanaf het 6de lid donker. Kop zwart met 2 gele, driehoekige vlekjes. Halsschild en dekschilden zwart. Poten geelbruin. Van mei tot augustus vrij gewoon op wilg (*Salix*), berk (*Betula*) en hazelaar (*Corylus*) (Mohr 1966: 141). In de omgeving van Brussel o.a. te Dilbeek, 6.vi.1994, 1 ex. op sleedoorn (*Prunus spinosa*), Sint-Jans-Molenbeek, 16.vi.2006, 1 ex. op waterwilg (*Salix caprea*); Sint-Genesius-Rode, 29.vi.2006, 2 ex. in het Zoniënwoud op waterwilg.

9. ***Cryptocephalus fulvus*** (Goeze, 1777) (Vaal hazelsteilkopje) (fig. 9)

2–3 mm. Eerste sprietleden geel; vanaf het 6de lid zwart. Kop geel; achteraan met bruine zoom (mannetjes) of een donkere vlek tussen de ogen (vrouwtjes). Halsschild geelbruin; basis zwartgerand en fijn getand. Dekschilden vaalgeel; voorrand, naad, schildje en schouderbultjes zwart; de stippels van de puntrijen zwartgekernd. Dekschilden soms min of meer bruinzwart. Poten geelbruin; tarsen iets donkerder. Niet zeldzaam van juni tot september (Mohr 1966: 143). Bij het afkloppen van hazelaar (*Corylus*), zomereik (*Quercus robur*) en wilg (*Salix*) vond ik, telkens in juli, verscheidene exemplaren, o.a. te Dilbeek, 29.vii.2004, 2 ex. in De Wolfsputten; Sint-Jans-Molenbeek, 17.vii.2006, 3 ex. in het Scheutbospark.

10. ***Cryptocephalus rufipes*** (Goeze, 1777) (Roodhalssteilkopje) (fig. 10)

2,5–3 mm. Eerste sprietleden geelbruin; vanaf het 6de lid zwartachtig. Kop en halsschild oranjebruin. Dekschilden met stevige puntrijen; lakzwart; in de voorste helft met een witte zijrand. Poten geelbruin. Van mei tot augustus vrij gewoon op kaarspopulier (*Populus nigra*), o.a. te Anderlecht, 20.vii.1997, 1 ex. op populier (*Populus*): Dilbeek, 24.vi.2003, 1 ex. geklopt uit linde (*Tilia*).

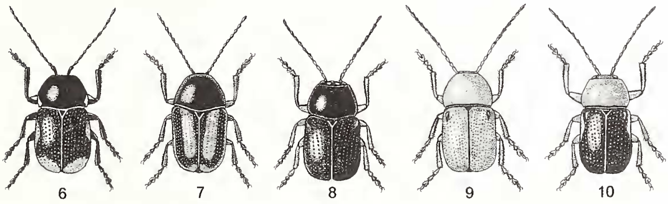

Fig. 6–10. Chrysomelidae – Cryptocephalinae; 6.– *Cryptacephalus maraei* (Linnaeus, 1758); 7.– *Cryptacephalus vittatus* Fabricius, 1775; 8.– *Cryptacephalus acellatus* Drapiez, 1819; 9.– *Cryptocephalus fulvus* (Goeze, 1777); 10.– *Cryptacephalus rufipes* (Goeze, 1777).

Onderfamilie Chrysomelinae

De goudhaantjes (Chrysomelinae) vormen een grote groep van ronde of ovale kevers, dikwijls met een opvallende metaalglans. Typisch is hun gewelfd of halfkogelig lichaam. Hun lengte schommelt tussen 2 en 20 mm maar ligt meestal tussen 5 en 10 mm. De sprieten zijn draad- of snoervormig en staan ver uit elkaar. De basis van het halsschild is haast zo breed als de basis van de dekschilden. Sommige soorten zijn ongevleugeld (brachypteer). Bij hen is de dekschildnaad vaak vergroeid en ontbreken de schouderbultjes. Goudhaantjes bewegen zich traag en zijn dikwijls massaal te vinden op hun waardplanten. Ze leven zowel op houtgewassen als op kruidachtige planten (du Chatenet 2002: 179–180). De larven zitten vooral aan de onderzijde van de bladeren. Ze verpoppen op de waardplant zelf of in de grond (Hůrka 2005: 243). Deze onderfamilie telt zowat 120 soorten in Midden-Europa (Mohr 1966: 148–192), 65 in België en 24 aan de westrand van Brussel.

11. ***Leptinotarsa decemlineata*** (Say, 1824) (Coloradokever) (fig. 11)

8–10 mm. Ovaal. Kop en eerste sprietleden oranje; vanaf het 5de lid zwart en iets verdikt. Halsschild geel met zwarte vlekkentekening. Dekschilden geel, elk met 5 zwarte lengtestrepen. Ook de naad zwart. Poten oranje; kniegewrichten en tarsen zwart. De coloradokever is een schadelijke immigrant uit Noord-Amerika. In 1823 ontdekte de entomoloog Say hem in de staat Colorado op een wilde nachtschade, *Solanum rostratum* (Auber 1971: 167–168). Daarna dook hij op in de Amerikaanse aardappelvelden. Het scheepsverkeer bracht hem ook naar Europa. In 1877 werd hij al gesignaleerd nabij Keulen (Duitsland). In 1922 kreeg hij vaste voet in de streek van Bordeaux (Frankrijk) vanwaar hij verder oprukte naar het noorden. In 1935 bereikte hij onze zuidergrens. Datzelfde jaar noteerde het Ministerie van Landbouw in de omgeving van Furnaux (provincie Namen) meteen al 30 besmettingshaarden (Senden 1939: 40–41). Tegenwoordig is de coloradokever een algemeen en schadelijk insect in heel Europa (Lyneborg 1977: 152). Zijn vraatschade in de aardappelteelt wordt met succes ingeperkt door chemische bestrijdings-middelen. De wijfjes zijn heel vruchtbaar. Aan de onderkant van de bladeren zetten ze pakketjes af van 5 à 160 oranjerode eitjes (Bílý 1990: 198). Trautner et al. (1989: 218–219) hebben het over 500 à 2.500 eitjes per wijfje. Na een 10-tal dagen verschijnen de typische rode larfjes. Na 3 weken volgt de verpopping en 2 à 3 weken later, naargelang de temperatuur, komen de imago's te voorschijn en kan de cyclus herbeginnen. De coloradokever is actief van april tot oktober en kan op onze breedte 2 generaties per jaar voortbrengen (Mohr 1966: 151). Aan de westrand van Brussel af en toe in volkstuintjes met onbespoten aardappelpercelen, o.a. te Vorst, 10.vi.1970, 1 ex.; Anderlecht, 2.viii.1994, 10 ex. op aardappelloof; Sint-Jans-Molenbeek, 30.v.2007, 1 ex. naast volkstuintjes in het Scheutbospark.

12. ***Chrysolina coerulans*** (Scriba, 1791) (Blauw munthaantje) (fig. 12)

De *Chrysolina*-soorten behoorden vroeger tot het genus *Chrysomela*. 6–9 mm. Langovaal. Bovenkant metaalglanzend blauw of paars. Kop en halsschild donkerder. Eerste sprietleden glanzend paars; vanaf het 3de lid zwart. Halsschild in het midden fijn en aan de zijkant krachtig bestippeld. Poten zwart met zwakke, blauwe glans. Van mei tot oktober zeer gewoon op watermunt (*Mentha aquatica*). Vele waarnemingen, o.a. te Anderlecht, 14.vii.1974, 2 ex. in tuin; Jette, 10.v.1992, 1 ex. in het Laarbeekbos; Itterbeek, 14.x;2004, 2 ex. in de Pedevallei.

13. ***Chrysolina herbacea*** (Duftschmid, 1825) (Groen munthaantje) (fig. 13)

In oudere werken staat *C. herbacea* vermeld als *Chrysomela menthastri* Suffrian, 1851. 7–11 mm. Langovaal. Bovenkant metaalglanzend groen. Midden van halsschild en dekschilden met groengele glans. Sprieten vanaf het 7de lid zwart. Halsschild in het midden fijn en aan de zijkant krachtig bestippeld. Dekschilden met warrige puntrijen. Volgens du Chatenet (2002: 183) is deze soort in heel Europa zeer algemeen. Uit de gegevens van de collecties in het KBIN te Brussel en informatie van J. Winkelman blijkt echter dat deze kever praktisch ontbreekt in Nederland en al evenmin voorkomt in het noorden en westen van België (fig. 13a). In zijn plaats vinden wij daar in de geschikt biotopen de zeer verwante *Chrysolina graminis* (Linnaeus, 1758) (fig. 13b). De verspreidingskaartjes suggereren een areaalgrens tussen beide soorten. Het groen munthaantje is van mei tot augustus te vinden op muntsoorten (*Mentha*) (Mohr 1966: 164). Slechts één oude waarneming ten westen van Brussel: Dilbeek, 4.vi.1974, 2 ex. in De Wolfsputten op watermunt (*Mentha aquatica*).

14. ***Chrysolina polita*** (Linnaeus, 1758) (Tweekleurig munthaantje) (fig. 14)

6,5–8,5 mm. Ovaal. Eerste sprietleden bruin, vanaf het 4de lid zwart. Kop en halsschild metaalglanzend bronsgroen. Halsschild in het midden met fijne stippels; aan de zijrand met krachtig bestippelde lengteplooi. Dekschilden glanzend roodbruin met zwakke puntrijen. Poten met groene of blauwe glans. Van maart tot oktober in vochtige weilanden en aan slootkanten op muntsoorten (*Mentha*), salie (*Salvia pratensis*), wilde marjolein (*Origanum vulgare*) en andere lipbloemigen (Sauer 1993: 288). In de omgeving van Brussel zeer gewoon. O.a. waargenomen te Sint-Jans-Molenbeek, 16.v.1973, 1 ex. in het Scheutbospark; Jette, 8.v.1992, 1 ex. in het Laarbeekbos; Beersel, 24.iv.1999, 1 ex.; Dilbeek, 30.iv.2005, 1 ex. in De Wolfsputten op watermunt (*Mentha aquatica*); Braine-l'Alleud, 18.viii.2006, 1 ex. in het Bois d'Ophain.

15. ***Chrysolina staphylea*** (Linnaeus, 1758) (Bruin munthaantje) (fig. 15)

6–9 mm. Ovaal. Bovenkant geheel roestrood. Sprieten en tarsen bleker. Halsschild in het midden zeer

fijn bestippeld; op de zijkant met een rij krachtige stippels. Van maart tot oktober in vochtige weilanden en langs beken op muntsoorten (*Mentha*) en andere lipbloemigen (Keer 1930: 959). Slechts enkele waarnemingen in de omgeving van Brussel: Tervuren, 30.iii.1982, 2 ex. in het Arboretum; Jette, 1.v.1992, 1 ex. in het Laarbeekbos; Dilbeek, 30.iv.2004, 2 ex. in De Wolfsputten.

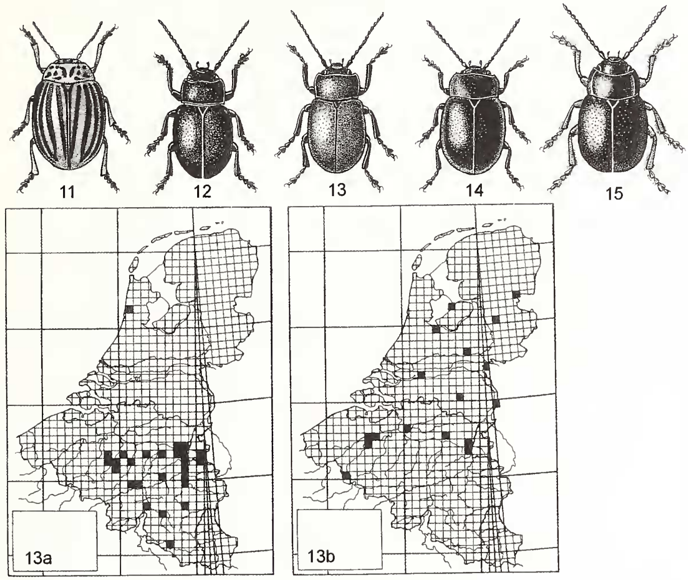

Fig. 11–15. Chrysamelidae – Chrysamelinae; 11.– *Leptinatarsa decemlineata* (Say, 1824); 12.– *Chrysalina caerulans* (Scriba, 1791); 13.– *Chrysolina herbacea* (Duftschmid, 1825); 13a.– Vindplaatsen van *C. herbacea* in België en Nederland; 13b. – Vindplaatsen van *C. graminis* in België en Nederland; 14. – *Chrysolina polita* (Linnaeus, 1758); 15.– *Chrysalina staphylea* (Linnaeus, 1758).

16. ***Chrysolina oricalcia*** (Müller O. F., 1776) (Fluitenkruidhaantje) (fig. 16)

6,5–8,5 mm. Ovaal. Bovenkant zwart met zwakke bronsglans. Kop en halsschild glad. Dekschilden elk met 9 krachtige puntrijen. De kevers leven van mei tot oktober op schermbloemigen (Mohr 1966: 155). In de omgeving van Brussel van mei tot juli niet zeldzaam op fluitenkruid (*Anthriscus silvestris*), o.a. te Sint-Martens-Bodegem, 17.vi.1988, 1 ex.; Dilbeek, 19.vii.2004, 1 ex. in De Wolfsputten; Halle, 1.v.2007, 1 ex.; Jette, 5.v.2007, 1 ex. in het Laarbeekbos.

17. ***Chrysolina sturmi*** (Westhoff, 1882) (Kleefkruidhaantje) (fig. 17)

In oudere werken ook vermeld als *Chrysomela violacea* auct. en als *Chrysomela diversipes* Bedell, 1892. 6–10,5 mm. Ovaal. Bovenkant zwart met vage, blauwe glans. Sprietbasis en tarsen bruin. Vanaf het 3de sprietlid donkerder of zwart. Halsschild fijn bestippeld; aan de zijkant iets krachtiger. Dekschilden fijn bestippeld met enkele puntrijen. Van april tot oktober op walstrosoorten (*Galium*) en hondsdraf (*Glechoma hederacea*) (du Chatenet 2002: 194). Slechts 2 vangsten in de omgeving van Brussel: Itterbeek, 30.vi.1987, 1♂ in spoorwegberm op kleefkruid (Galium aparine), in copula met ♀ van *Timarcha tenebricosa* Fabricius (Troukens 1990: 6); Sint-Genesius-Rode, 15.ix.2006, 1 ex. in het Zoniënwoud naast een partij kleefkruid.

18. ***Chrysolina sanguinolenta*** (Linnaeus, 1758) (Zandhaantje) (fig. 18)

6–9 mm. Rondovaal. Bovenkant zwart met blauwe of paarse glans. Sprieten zwart; eerste 2 sprietleden bruin. Halsschild langs de zijrand krachtig bestippeld. Dekschilden grof en warrig bestippeld met sporen van stippelrijen; zijrand met rode of geelrode zoom. Poten zwart. Van maart tot oktober vooral te vinden in zandgebieden op vlasleeuwenbek (*Linaria vulgaris*) (Trautner *et al*. 1989: 220). In de omgeving van Brussel slechts eenmaal gezien: Vorst, 7.vi.1964, 1 ex. in een spoorwegberm.

19. ***Chrysolina hyperici*** (Förster, 1771) (Sint-Janskruidhaantje) (fig. 19)

5–7 mm. Ovaal. Bovenkant zwart. Kop en halsschild soms met groene of goudgele glans. Halsschild in het midden glad; aan de zijrand met stippels; aan de basis met 2 korte lengtegroefjes. Dekschilden meestal met koper- of bronsglans; elk met 3 krachtige, dubbele puntrijen. Het sint-janskruidhaantje leeft van mei tot juli op *Hypericum*-soorten (du Chatenet 2002: 202). Pas heel recent voor het eerst waargenomen te Dilbeek, 11.vi.2008, 1 ex.; 25.vi.2008, 1 ex.; 29.vi.2008, 2 ex., telkens in De Wolfsputten op sint-janskruid (*Hypericum perforatum*).

20. ***Chrysolina fastuosa*** (Scopoli, 1763) (Hennepnetelhaantje) (fig. 20)

Op basis van de afwijkende vorm van ogen en voorklauwen wordt *C. fastuosa* door Mohr (1966: 165) ondergebracht bij het genus *Diochrysa*. 5–6 mm. Langovaal. Bovenkant iriserend groen. Eerste sprietlid metaalgroen; 2de en 3de lid rosbruin; vanaf het 4de lid zwart. Kop met goudgele glans. Halsschild met 2 blauwe vlekken; krachtig bestippeld, nog het meest bij de basishoeken. Dekschilden met krachtige, warrige puntrijen. Naadband blauw. Achter de schouders een blauwe lengteband. Tussenin een goudgele of koperrode lengteband. Poten glanzend metaalgroen; tarsen glanzend zwart. Van april tot augustus zeer gewoon op verschillende lipbloemigen (Dierl 1987: 110). Vóór de 1ste wereldoorlog werden in de Rotterdamse snoepwinkels levende hennepnetelhaantjes verkocht in houten doosjes met een glazen dekseltje. Het waren vooral kinderen die probeerden hun kevertjes in leven te houden met blaadjes van de wite dovenetel (*Lamium album*) met als enige bedoeling de prachtige kleuren zo lang mogelijk te kunnen bewonderen (Reclaire 1951: 193). Aan de westrand van Brussel meestal langs bosranden op hennepnetel (*Galeopsis tetrahit*), o.a. te Anderlecht, 12.vii.1974, 2 ex.; Jette, 29.vii.1989, 2 ex. in het Boudewijnpark; Dilbeek, 23.viii.2004, 3 ex. in De Wolfsputten.

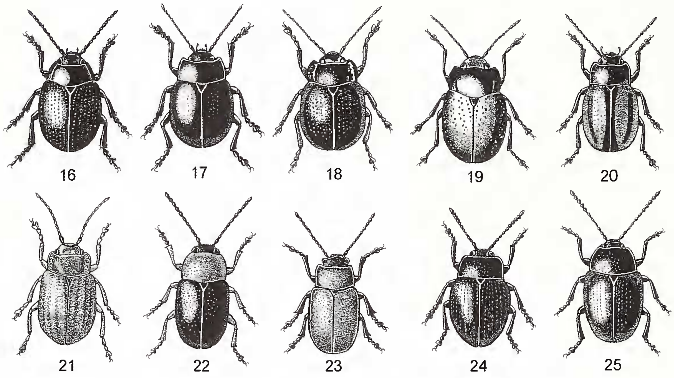

Fig. 16–25. Chrysamelidae – Chrysamelinae (vervalg); 16.– *Chrysalina aricalcia* (Müller O.F., 1766); 17.– *Chrysalina sturmi* (Westhaff, 1882); 18.– *Chrysalina sanguinalenta* (Linnaeus, 1758); 19.– *Chrysalina hyperici* (Färster, 1771); 20.– *Chrysalina fastuasa* (Scopali, 1763); 21.– *Chrysalina americana* (Linnaeus, 1758); 22.– *Gastraphysa palygani* (Linnaeus, 1758); 23.– *Gastraphysa viridula* (De Geer, 1775); 24.— *Phaedan cachleariae* (Fabricius, 1792); 25.– *Phaedan armaraciae* (Linnaeus, 1758).

21. ***Chrysolina americana*** (Linnaeus, 1758) (Rozemarijnhaantje) (fig. 21)

6–8 mm. Ovaal. Bovenkant metaalglanzend groen. Kop met geelrode vlek. Eerste sprietleden bruin; vanaf het 6de lid donkerder. Halsschild aan weerskanten met geelrode vlek. Dekschilden met groene naadband en 4 smalle, groene lengtebanden; daar tussenin 5 bredere, rode lengtebanden. Elke kleurband begrensd door een puntrij. Poten bruin. *C. americana* hoort thuis in Zuid- en Midden-Europa. Hij leeft van mei tot september op rozemarijn (*Rosmarinus officinalis*) en lavendel (*Lavandula angustifolia*) (Auber 1971: 169). In België en Nederland wordt af en toe een adventief exemplaar opgemerkt. In 1880 richtte hij veel schade aan in orchideeënkassen te 's Gravenhage (Everts 1903: 431). In het Brusselse verschillende vondsten in 2008 en 2009, o.a. te Ganshoren, 02.xi.2008, 1 ex. in een woning; 15.iv.2009, 19 ex. op rozemarijn en lavendel; Laken, 19.ix.2009, 10 ex. op rozemarijn en lavendel.

22. ***Gastrophysa polygoni*** (Linnaeus, 1758) (Duizendknoophaantje (fig. 22)

De *Gastrophysa*-soorten behoorden vroeger tot het genus *Gastroidea*. 4–5 mm. Langovaal. Kop en sprieten zwart; de eerste 4 sprietleden gedeeltelijk bruin. Halsschild en poten rosbruin; tarsen zwart. Dekschilden metaalblauw. Zowel kop, halsschild en dekschilden dicht bestippeld. De genusnamen *Gastrophysa* en *Gastroidea* (gaster = buik) hebben betrekking op het feit dat bij drachtige wijfjes het achterlijf zodanig opzwelt dat het niet meer onder de dekschilden kan blijven en er opgeblazen uitziet (Reclaire 1951: 257). *G. polygoni* leeft van mei tot september op allerlei *Rumex*- en *Polygonum*-soorten (Mohr 1966: 174). Aan de westrand van Brussel een gewone soort op waterzuring (*Rumex hydrolapathum*). O.a. waargenomen te Dilbeek, 16.v.1973, 1 ex.; Sint-Jans-Molenbeek, 01.v.1978, 2 ex. in het Scheutbospark; Jette, 27.vii.1996, 1 ex.; Anderlecht, 04.v.2006, 1 ex. op een huisgevel.

23. ***Gastrophysa viridula*** (De Geer, 1775) (Zuringhaantje, Groen blaasbuikje) (fig. 23)

4–6 mm. Langwerpig. Bovenkant metaalglanzend groen met zwakke goudglans. Kop, halsschild en dekschilden dicht bestippeld. Sprieten zwart. Poten zwart; dijen en schenen min of meer met groene schijn. Van april tot september op allerlei *Rumex*- en *Polygonum*-soorten (Mohr 1966: 175). Aan de Brusselse westrand een zeer gewone kever op waterzuring (*Rumex hydrolapathum*), o.a. te Sint-Jans-Molenbeek, 01.v.1971, 2 ex. in het Scheutbospark; Jette, 12.v.2008, 1 ex. in het Boudewijnpark; Dilbeek, 27.ix.2008, 15 ex. en larven in De Wolfsputten.

24. ***Phaedon cochleariae*** (Fabricius, 1792) (Waterkershaantje) (fig. 24)

3–4 mm. Ovaal. Bovenkant glanzend blauwzwart. Sprieten zwart; de eerste 2 sprietleden vaag bruinachtig. Kop en halsschild met fijne bestippeling. Dekschilden met fijne puntrijen; schouderbultjes ontbreken. Poten en anaalsterniet zwart. Aan de Brusselse westrand is dit kevertje vrij zeldzaam op drassige oevers van beekjes en poelen waar het leeft op waterkers (*Nasturtium officinale*). In de tuinbouw brengt dit goudhaantje soms schade toe aan cultuurgewassen zoals mosterdzaad, mierikswortel en waterkers (Reclaire 1951: 144). De imago's zijn actief van januari tot oktober (Mohr 1966: 175). Slechts enkele waarnemingen: Anderlecht, 05.vi.1991, 1 ex. in tuin op bloem van gele mosterd (*Sinapis alba*); Sint-Jans-Molenbeek, 24.ix.2000, 4 ex. in het Scheutbospark; Dilbeek, 30.iv.2005, 1 ex. in De Wolfsputten.

25. ***Phaedon armoraciae*** (Linnaeus, 1758) (Gewoon beekpungehaantje) (fig. 25)

3–4 mm. Ovaal. Bovenkant glanzend blauwzwart. Alle sprietleden zwart. Kop en halsschild met fijne bestippeling. Dekschilden met duidelijke schouderbultjes en fijne puntrijen. Poten zwart. Anaalsterniet met brede, rode zoom. Van mei tot september op drassige plaatsen met beekpunge (*Veronica beccabunga*) (Mohr 1966: 176). Een heel gewone soort in de omgeving van Brussel; o.a. te Dilbeek, 19.ix.1999, 2 ex. in De Wolfsputten; Sint-Jans-Molenbeek, 08.v.2002, 4 ex. in het Scheutbospark; Braine-l'Alleud, 10.vi.2006, 1 ex. in het Bois d'Ophain.

26. ***Hydrothassa marginella*** (Linnaeus, 1758) (Gezoomd moerashaantje) (fig. 26)

3,5–4,5 mm. Langwerpig; parallelzijdig. Bovenkant zwart met glauwgroene glans. Sprieten en poten zwart. Halsschild en dekschilden met oranjerode zijrand. Kop en halsschild krachtig bestippeld. Dekschilden met schouderbultjes en krachtige puntrijen. *H. marginella* is van januari tot november te vinden op boterbloemen (*Ranunculus*) en dotterbloemen (*Caltha palustris*) (Mohr 1966: 178). Slechts twee oude vangsten: Dilbeek, 26.v.1975, 1 ex. in De Wolfsputten; Sint-Jans-Molenbeek, 17.v.1979, 1 ex. in het Scheutbospark, telkens op boterbloem.

27. ***Prasocuris junci*** (Brahm, 1790) (Slank beekpungehaantje) (fig. 27).

4–5 mm. Opvallend langwerpig; parallelzijdig. Bovenkant metaalglanzend zwart. Sprieten en poten zwart. Kop en halsschild krachtig bestippeld. Dekschilden met krachtige puntrijen.; tussenruimten rimpelig. Anaalsterniet met rode rand. *P. junci* is van maart tot november te vinden in drassige terreinen op beekpunge (*Veronica beccabunga*) en andere moerasplanten (du Chatenet 2002: 212). Enige waarneming: Dilbeek, 01.viii.1999, 2 ex. in De Wolfsputten in uitgedroogde poel op beekpunge.

28. ***Plagiodera versicolora*** (Laicharting, 1781) (Blauw wilgenhaantje) (fig. 28)

2,5–4,5 mm. Ovaal. Bovenkant metaalglanzend blauwzwart. Eerste sprietleden geelbruin; vanaf het 6de lid zwart. Kop en halsschild met zeer fijne bestippeling; dekschilden dichter en krachtiger bestippeld. Poten zwart; tarsen roestrood. Van april tot september zeer algemeen op wilgen (*Salix*); soms ook op populier (*Populus*) (du Chatenet 2002: 213). O.a. waargenomen te Anderlecht, 23.vii.1972, 1 ex.; Dilbeek, 08.vi.2006, 5 ex. in De Wolfsputten op schietwilg (*Salix alba*).

29. ***Plagiosterna aenea*** (Linnaeus, 1758) (Klein elzenhaantje) (fig. 29)

P. aenea behoorde vroeger tot de genera *Linaeida* en *Melasoma*. 6,5–8,5 mm. Langovaal. Bovenkant glanzend blauw of violetblauw. Sprieten zwart; 2de, 3de en 4de sprietlid gedeeltelijk bruin. Kop, halsschild en dekschilden warrig bestippeld. Poten zwart. Laatste 2 sternieten gedeeltelijk roodbruin. Van april tot augustus vrij zeldzaam op zwarte en grauwe els (*Alnus glutinosa* en *A. incana*) (du Chatenet 2002: 215). Slechts enkele vangsten: Dilbeek, 16.iv.2004, 1 ex.; 07.vii.2004, 3 ex., telkens in De Wolfsputen op grauwe els; Sint-Martens-Bodegem, 27.iv.2006, 1 ex. in de Wolsemwijk op fluitenkruid (*Anthriscus sylvestris*).

30. ***Chrysomela vigintipunctata*** Scopoli, 1763 (Gevlekt wilgenhaantje) (fig. 30)

6,5–8,5 mm. Langovaal. Sprieten zwart; 3de, 4de en 5de lid bruinachtig. Kop zwart. Halsschild lakzwart met gele zijrand. Dekschilden geel, elk met 10 zwarte vlekken en zwarte naadband. Halsschild fijn; dekschilden tamelijk krachtig bestippeld. Poten zwart; schenen grotendeels geel. Deze opvallende kever leeft van april tot augustus op kraakwilg (*Salix fragilis*) en wellicht ook op schietwilg (*Salix alba*) (Winkelman, pers. med.). Zijn areaal situeert zich in Midden- en Oost-Europa. In Frankrijk zeldzaam en beperkt tot de oostelijke departementen (du Chatenet 2002: 214). In de Benelux alleen aanwezig in de oostelijke Ardennen; elders heel sporadisch of afwezig (fig. 30a). Recent voor het eerst waargenomen in de omgeving van Brussel: Hoeilaart, 12.vi.1998, 2 ex. geklopt uit wilg te Groenendaal; Anderlecht, 17.vii.2004, 1 ex. nabij het Scheutbospark; 11.iv.2005, 1 ex. op een huisgevel in de Scheutwijk.

31. ***Chrysomela populi*** Linnaeus, 1758 (Groot populierhaantje) (fig. 31)

De *Chrysomela*-soorten behoorden vroeger tot het genus *Melasoma*. 10–12 mm. Langovaal; achteraan verbreed. Sprieten en poten zwart. Kop, halsschild en schildje (scutellum) metaalglanzend zwart. Halsschild in het midden zeer fijn, aan de zijrand krachtig bestippeld. Dekschilden roodbruin, tamelijk fijn en dicht bestippeld; de naadhoeken achteraan zwart. Van mei tot september vrij algemeen op wilgen (*Salix*) en populieren (*Populus*) (Dierl 1987: 112). In de kustduinen 's zomers talrijk op dwergpopulier. Slechts enkele vangsten aan de westrand van Brussel: Jette, 08.v.1992, 1 ex. in het Laarbeekbos; Dilbeek, 13.ix.2005, 15 ex. in De Wolfsputten op jonge schietwilg (*Salix alba*).

32. ***Phratora laticollis*** (Suffrian, 1851) (Populierengriendhaantje) (fig. 32).

De *Phratora*-soorten behoorden vroeger tot het genus *Phyllodecta*. 3–5 mm. Langwerpig; slank. Bovenkant metaalglanzend blauw; zelden groen. Sprietlengte 1,5× de breedte van het halsschild. Kop en halsschild bestippeld. Dekschilden met krachtige puntrijen. Poten metaalglanzend zwart. Van april tot november zeer gewoon op populieren (*Populus*) en wilgen (*Salix*). Talrijke waarnemingen, o.a. te Dilbeek, 22.v.1973, 1 ex. op kaarspopulier (*Populus nigra*); Jette, 08.xi.1989, 1 ex. in het Laarbeekbos; Braine-l'Alleud, 18.viii.2001, 1 ex. op ML-lamp; Sint-Jans-Molenbeek, 11.v.2002, 1 ex. op waterwilg (*Salix caprea*); Ganshoren, 05.viii.2008, 2 ex. in lichtval.

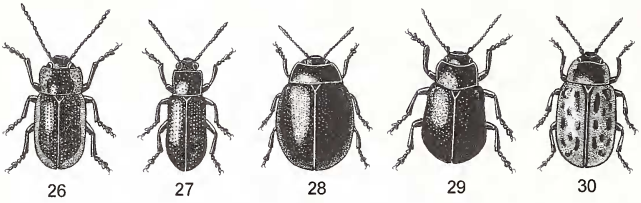

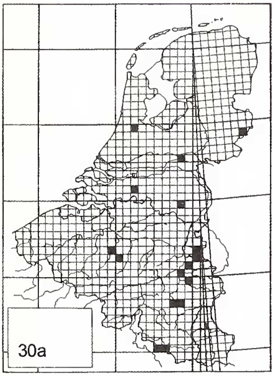

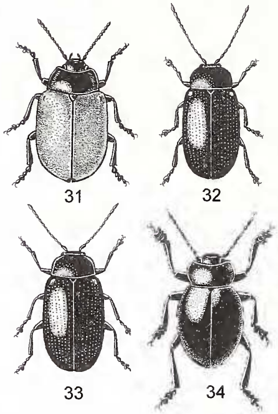

Fig. 26–34. Chrysomelidae – Chrysomelinae (vervolg); 26.– *Hydrathassa marginella* (Linnaeus, 1758); 27.– *Prasacuris junci* (Brahm, 1790); 28.– *Plagiadera versicalara* (Laicharting, 1781); 29.– *Plagiasterna aenea* (Linnaeus, 1758); 30.– *Chrysamela vigintipunctata* Scopoli, 1763; 31.– *Chrysamela papuli* Linnaeus, 1758; 32.– *Phratara laticallis* (Suffrian, 1851); 33.– *Phratara vittelinae* (Linnaeus, 1758); 34.– *Timarcha tenebricasa* (Fabricius, 1775).

33. ***Phratora vittelinae*** (Linnaeus, 1758) (Brons griendhaantje) (fig. 33)

3,5–5 mm. Langwerpig, merkelijk breder dan *P. laticollis*. Bovenkant brons- tot goudglanzend. Sprietlengte duidelijk korter dan 1,5× de breedte van het halsschild. Kop en halsschild bestippeld. Dekschilden met krachtige puntrijen. Poten metaalglanzend zwart. Van april tot november een gewone soort op populieren (*Populus*) en wilgen (*Salix*). Talrijke waarnemingen, o.a. te Dilbeek, 22.v.1973, 1 ex. op kaarspopulier (*Populus nigra*); Jette, 08.xi.1989, 1 ex. in het Laarbeekbos; Sint-Jans-Molenbeek, 11.v.2002, 1 ex. op waterwilg (*Salix caprea*); Braine-l'Alleud, 18.viii.2001, 1 ex. op ML-lamp; Ganshoren, 05.viii.2008, 2 ex. in lichtval.

34. ***Timarcha tenebricosa*** (Fabricius, 1775) (Reuzenhaan, bloedspuwer) (fig. 34)

12–20 mm. Onze grootste bladhaan. Bovenkant matzwart, soms met zwakke blauwe of paarse glans; heel fijn maar dicht bestippeld. Halsschild hartvormig. Ongevleugeld. Dekschilden hooggewelfd; rond; aan de naad vergroeid. Poten krachtig en lang; tarsen breed met dikke viltzool. Reuzenhanen zijn trage dieren die zich overdag schuilhouden onder stenen of mos (Reclaire 1951: 242). 's Nachts—en soms overdag bij zware bewolking—komen ze tevoorschijn. Zowel de imago's als de larven zijn van april tot oktober te vinden op walstro (*Galium*) (du Chatenet 2002: 180). Bij gevaar verstijft de kever en perst uit mond en kniegewrichten enkele bloedrode druppels die op de huid een branderig gevoel veroorzaken. Dit fenomeen heet "reflexbloeden" (Troukens 1979: 59–60). *T. tenebricosa* komt zeer lokaal voor langs een spoorweglijn te Itterbeek. Aldaar slechts 3 waarnemingen: 11.x.1981, 20.v1985 en 07.x.1987, telkens 1 ex. op kleefkruid (*Galium aparine*). Ook nog gevangen te Vorst, 08.ix.1981, 1 ex. op een spoorwegberm.

(vervolg in *Phegea* 40–2)